

stílusába burkolja tapasztalatait. Közben pedig mindig arra vigyáz, hogy a paradoxonjai meg ne sérüljenek, arra azonban sohasem ügyel, hogy észre ne vegyék, hogy ő csak gyönyörködik, de nem hisz bennük. Ezért nem tud elhittetni, de meghatni sem. S ha itt-ott egy-egy gondolata ragyogó formájával csodálatkozó elmélkedésre kényszerít bennünket, ekkor is zavarban vagyunk, mert érezzük, hogy sajátjából csak egy pillanatot, de nem egész életének ereje áll a gondolata mögött.

Bármennyire eleven is Wildenak ez a szellemi ereje, nem tagadható azonban, hogy nagyon egyirányú, formalisztikus s így néha mechanikus természetű lesz. Folyton egy csapáson jár s egyazon gyűrűben kering. Valósággal rabszolgája lesz gondolkozásmódja eme természetének, s bár győzi anyaggal, kimerül annak változatos megszerkesztésében. Ez az önmaga-kötöttsége felszívja még egyénisége fejlődését is; hazárdjátékos a lesz legnagyobb, legtermékenyebb pillanatainak és artisztikus, könnyelmű mozdulattal tékozolja el embersége értékeit. Vajjon el lehet-e hinni, hogy Wilde individualizmusa a De profundisban a megalázódással megtisztult s igaz lett, amikor ennek a megalázódásnak a tartalom nem igazságot, hanem csak elevenebb és mélyebb stílus-szint jelentett nála? Szabad-e az életet ilyen torzóvá feldolgozni, amely a fájdalom látszat-ihlete alatt készül s nincs benne szenvedés, de még csak érzelmi rész sem, hanem csak pózoló tettetés, elmés és hamis finomkodás? Wilde tragédiája nem ott van, ahol André Gide keresi, hogy egyénisége végül is megfogyatkozott, hanem ott, hogy mindig az életművészet királyának hirdette magát s végső elemzésben csak fényes seb lett a művészetben. Ő volt a század legnagyobb kincsének a gondolatnak legszellemesebb tékozlója s a szépség-keresés legzenitálisabb, de legfájdalmasabb nyugtalansága.

Brisits Frigyes.

Aranysárkány. (Kosztolányi Dezső, az regénye.) Kosztolányi Dezső, az újabb magyar lírának egyik közismert és elismert reprezentánsa, prózai műveiben: novelláiban és regényeiben is a franciák, a naturalisták és impresszionisták tanítványa. Nagyon jó iskola ez annak, aki,

mint ő is, erősen kifejelett művészi egyéniségen szűri át a nagy mesteraktól kapott irányító elveket és hatásokat. De ez elvek és hatások azért rendre kimutathatók nála, persze azokkal a különbségekkel együtt, melyek faji, vagy talán csak individuális egyéniségéből erednek. — Az érzékeltetés művésze, a pillanatnyi impressziók megragadása és lehető teljes kifejezése, az írói személytelenségre és a tárgyias alakításra való törekvés (*impersonnalité* és *impassibilité*), a kis, jelentéktelen emberek világába való elmerülés, jellemzésben az analitikus módszer, az élet összevisszaságának és logikátlanságának megéreztetése és naturalisztikus ábrázolása, ennek folytán persze a regény kompozíciójának elhanyagolása; ez mind, mind a Goncourtok, Flaubert és Guy de Maupassant hagyományára és Kosztolányi hű követője e hagyományoknak. De lírikus természetét, meleg, érző szívét nem tagadja meg s nem téved sem a naturalisták rútság-kultuszába, sem erotikába. Ezen felül mérsékelten hajlik a szimbolizmusra és az élet hiábavalóságának szimbolikus megsejtetésére. S így végül is, megint csak összetalálkozik francia mesterreivel, kiknek műveiből csak úgy árad a désillusion, a kiábrándultság, az a „lelki szárazság“, melyről már Szent Ágoston is tudott, s mely a mindennapiság tarlójáról száll és ragad át az affektusokra szomjazó kedélyre s kiszikkasztja a szívet. Kosztolányi pesszimizmusát azonban érző szív, részvét és a humorra való hajlandóság enyhíti. Nála a pesszimizmusból melancholia lesz.

Mindez a lelki és írói sajátság erős nyomokat hagyott most megjelent regényén: az *Aranysárkányon* is. De lássuk magát a regényt. Ha kinyitjuk a könyvet, egy érdekes kis világ tárul föl előttünk. Egy eleven, nyüzsgő kis boly, délvidéki magyar város, az író egy másik regényéből is jól ismert Sárszeg, abban is egy kis kör; a gimnázium, a diákok és tanárok élete. Az író valósággal érzékeink elé állítja ezt a kis világot. Maga nem igen beszél, nem magyaráz, csak mutogat, megláttatja velünk az embereket és a dolgokat. Mintha csak nem is könyvből olvasnók, hanem szabad

szemmel látnók. És nemcsak szemünk, hanem jóformán minden érzékszervünk megkapja a magáét. Szinte közvetlenül érzékelünk mindent. — Mikor pl. egy szép májusi napon a fényes reggelből belépünk az íróval a régi, rozoga gimnázium előcsarnokába, hirtelen valami pincelehetet csap meg bennünket. Fázunk a kongó, széles előcsarnokban, mely kánikulában is hideg. S rögtön rá egy furcsa szagot is érzünk, azt a régen ismert iskolaszagot, mely szivacsokból, krétából, porzóból, meg a megsavanyodott tintából tevődik össze, émelyítő érzést okoz, de a régi, szorongó diákkori hangulatokat is felidézi. Káprázó szemünk csak lassanként különbözteti meg a félhomályban a tárgyakat; a falórát szigorú mutatóival, egy ugró pokrócot a tornacsarnok előtt és az üvegezett szekrényt, melyben római bigák, quadrigák gipszmása áll. Fölötte a klasszikusok mellszobrai sorakoznak, olyan fakó, zöldes-szürke arccal, mint a rákbeteg — — Gergely, az iskolaszolga a csengőt rázza, másodszer szöveget, a háromnegyed nyolcat. — — Zaj, lárma, szaladgálás mindenfelé. A harmadik csöngetés után elcsöndesedik az iskola. Nyílnak az osztályok ajtajai, bemennek a tanárok. Több helyről kihallatszák; „Szentlélek Úristen, emeld föl hozzánk szíveinket... szíveinket... hogy a szépet és nemeset megérthessük... megérthessük...”

A diákok sebesen mormolják mindennapi imájukat, a tanár a dobogón mellére kulesolja kezét, szemét szemérmesen lesüti; keresztet vet, leül, írja az osztálykönyvet. Egy diák az első padból kilép, a tanár füléhez hajolva bediktálja a hiányzókat, oly bizalmasan, mintha édes titkot közölné, mely csak ő rájuk kettőjükre vonatkozik. Mozgolódás támad, tankönyveket lapoznak. A tanár előveszi noteszét, forgatja leveleit. Hosszú, kínos csönd támad. Kék, barna szemek világitanak feléje, pár szemüveg, szöszeke, fekete hajak, melyeket fölfelé fésültek, borélyosan bepomádéztak, vagy ficsurasan kinyaltak, grádicsosan nyírt fejek, kócosak, vagy vizes kefével gyorsan összeborzoltak, mint ázott csirkeollak, és areok, bájosak, leányosak még, halványak a félsztől, gonoszak a rettegéstől, aztán a pad alatt combok, meggyötörve a rémü-

lettől, lábak, melyeket fekete, sárga, vagy fénymázatlan nyersbőr cipők fednek és egymást tapossák...

Igen, Kosztolányi e regényében csupa friss, élő emlékezet. Minden diákkori benyomása, kicsi, nagy élménye feleled benne; a felújult helyzetképek, areok szinte egymást taszítják, hogy elhelyezkedjenek a regényben. Látjuk a diákok, a tanárok különböző típusait, melyek egy-kettőre egyénekké válnak az író ceruzája alatt. Egy-két biztoskezü vonal, egy határozott kontúrú erős színfolt s az alak él, nem típus többé, ő maga az, senki más. Az író mindent jól, pontosan lát és megmutat. Stilisztikai fogásokra nincs szükség. Az eleven szemlélet és szemléltetés közvetlenebb hatású. Ez a legjobb Maupassant-féle hagyomány.

És milyen fantasztikus erővel élnek a hangulatemlékek. Valósággal átéljük a diákokkal a vizgára készülést minden önsanyargató drukkját, lázas izgalmát, szinte magunk is számláljuk a napokat: még két, már csak egy hét, még három nap, holnap... A pszichológusok vitakozhatnak a problémán, van-e hangulat-emlékezet? Az író megmutatja, hogy van. Olyan boszorkányosan tudja belénk szuggerálni hangulat-emlékeit, hogy nem szabadulhatunk hatás alá, Kosztolányinak a lírikusnak e regényében is ez legnagyobb ereje.

Mindez azonban csak staffage. E nyüzsgő élet központjában Novák professzor áll, dr. Novák Antal, a fizika-tanár. Az író figyelmünknek minden csápját felé irányítja, mert őt is főleg ez egy alakja érdekli. Valósággal izgatja. Lapokat tölt meg jellemzésével. Lelke legmélyéig akar hatolni. Szinte viviszekciót végez rajta. Látéleletet, majdnem tudományos leírást készít róla statikus helyzetben, aztán szétszedi, megvizsgálja, minden rúgóját, megint összerakja, működésbe hozza, különböző helyzetekbe állítja, megfigyeli minden reakcióját, végletes kíváncsisággal meg akarja lesni agysejtjei mozgását, amint kiválasztják a gondolatot. — A regényben történik, minden ő érte történik. Ha szélsénd van a kis városban, tanulmányozhatjuk: mit csinál ez alatt Novák tanár? Ha föltámad az események szele, az az érdekes; mint kapja el a forgószél Novák Antalt.

Hilda a lánya, egy kis vérszegény hisztérika, titokban találkozzat egyik diákjával. Kérdés: mit szól ehhez Novák, mikor rájön? Hildát megszőktefi a diák, ott a probléma: minő reakciót vált ki ez az apából? Egy bukott diákja egy éjszaka rátámad, inzultálja. Kosztolányi vagy száz oldalt tölt el a nagyszerű feladattal, hogy óráról-órára, napról-napra, hétről-hétre tanulmányozza e brutális incidens gyilkos hatását. — A regény többi alakja a szerint lép elő a háttérből, amint szükség van rá. Novák professzornak újabb és újabb szituációkba állítása végett. S csak addig szerepel mindenki, míg ezt a szerepét betöltötte. Ebből módszeresen folyik, hogy míg a főalak jellemzése analitikus, a többieké impresszionista, vázlatos.

A regénynek nincs is folyamatos meséje. Gyorsan pergő vagy stagnáló helyzetrajzok sorozata az egész. Novák Antal személye a kapocs, mely összetartja a szituációkat. Eleinte szövődik ugyan egy kis regény, szerelmi regény Novák Hilda és a diák között, de ahogy az író egy szeszélyes mezdulattal széttepi a bonyoldalmat és a két bábút lesöpri a játékszínról, ezzel elárulja, hogy nem érdekli az ügy. Csak a tanár érdekli, a tanár viselkedése e szituációban. A megkezdett, de epizódra jelentéktelenített szerelmi regény elsikadása ügyetlenségnek volna mondható, ha észre nem vennők a szándékosságot. Így is baj azonban, hogy túlhosszúra nyúlik, provokálja s nem elégíti ki az érdeklődést. — Mindjárt utána jön aztán egy másik, még hosszabb epizód, az említettem brutális incidens, a megbukott, másik diák bosszúja, melyet az író addig görget, míg lavina lesz belőle, mely eltemeti a főalakat. Igaz, hogy mind a két epizód központjában ő áll, ő töpreng, ő szenved, küzdökdi s mind a két epizód bőven termi az érdekes szituációkat, melyek a lélekanalízisre új és új alkalmat nyújtanak, de a két epizód nem függ organikus össze s a regény e két tengelyen nem gördül jobban. Egyik akasztja a másikat. Vajjon mit akart ezzel Kosztolányi? Azt hiszem: naturalizmust. Az élet buta összeviasszaságát, zavaró logikátlanágát akarta kiemelni és talán azt a finom tapasztalatot, hogy a lényegileg fontosabb dolgok kivonulhatnak a tudatból a

lényegileg haszontalanabb miatt. — Novák tanár, akinek szemefénye a leánya, a leány szökése után kétségbeesik, de mikor egy éjszaka inzultálják, ez az inzultus olyan hatalmas lelki üggyé válik nála, hogy észbe se jut többé a leányával törődni; csak ezzel kínozza, öli magát s mikor végre kipattan a dolog s nyílt botrány lesz belőle, meg is öli magát. Mondottam, hogy e főalak jellemrajzában Kosztolányi analitikus. Tehát szükségképpen lélekbűvár. Várhatunk-e egy lírikus természettől anyai tárgyilagosságot, személytelenséget, amennyit a pszichológustól megvárunk? Igazán meglepő, mennyire tudja fegyelmelni magát. Nagyfokú érzékenysége csak mint erős érdeklődés nyilatkozik, de a rokonszenv soha sem válik olyan fokú elágyulássá, hogy keze reszketne elemzés közben. Néha azonban megúnja, vagy kevesli e tárgyilagos szerepet. Ilyenkor az intuiciót veszi elő s valósággal belebűvík alakja lelkébe. A belülről kifelé való jellemzés mintegy betetőzi az analízist s a léleknek olyan homályos zugait is megvilágítja, hova az analízis eszközeivel nem lehetne eljutni. E ponton Kosztolányi már a fantasztikum határát horzsolja.

A regény címe: Aranyársarkány. Mit akar ezzel mondani az író? Egy szimbólumba foglalja és így fejezi ki — nem annyira regényének „morál“-ját, mint inkább azt a melancholikus világszemléletet, mely minden munkájából kiütökzik. Az álmok, az aranyos sarkányok, melyek valaha oly büszkén szelték a levegőet, milyen hamar a földre hullnak, elfakulnak, elrongyolódnak. Nem marad meg más semmi, csak az emlékezet. Az élet pedig zajlik, kavarog tovább, szürkén, unalmasan. Truditor dies die. Egyik nap tölja a másikat s ássa a másik sírját.
Dóczy Jenő.

Az ész tragédiája. (Némethy Géza versei.) A szerzőnek Kozma Andorhoz intézett előszavából megtudjuk mintegy az ezen cím alatt egybegyűjtött költemények keletkezéstörténetét, amely a múlt század kilencvenes éveig nyúlik vissza. Sok közülük már akkoriban megjelent különböző folyóiratokban, nagyobb részük azonban a legújabb időkben ke-